

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Диссертациялык кеңеш Д 13.18.573

Кол жазма укугунда
УДК 37.036.:372.878:782.8

ДЖАКЫПОВ КУБАТБЕК КУЛАНЧИЕВИЧ

**БОЛОЧОК МУЗЫКА МУГАЛИМДЕРИНЕ КОМУЗ КҮҮЛӨРҮ
АРКЫЛУУ ЭСТЕТИКАЛЫК ТАРБИЯ БЕРҮҮНҮН ПЕДАГОГИКАЛЫК
ШАРТТАРЫ**

**13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана
билим берүүнүн тарыхы**

**Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын**

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2019

Диссертациялык иш И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи: **Калдыбаева Айчүрөк Токтополотовна**
педагогика илимдеринин доктору, профессор
И. Арабаев атындагы КМУнун педагогика кафедрасынын башчысы

Расмий оппоненттер: **Каниметов Жангороз Каниметович**
педагогика илимдеринин доктору,
профессор Ала-Тоо эл аралык университетинин проректору

Джолдошбекова Сарылкан Апиевна
педагогика илимдеринин кандидаты, доцент,
Б. Бейшеналиева ат. КММИУнун илимий иштер, мамлекеттик тил жана эл аралык байланыштар боюнча проректору

Жетектөөчү мекеме: Ош мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасы (дареги: 15000, Ош шаары, Ленин көчөсү, 323).

Диссертациялык иш 2019-жылы 31-майда саат 15:30да И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча уюштурулган Д 13.18.573 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот.

Дареги: 720026, Бишкек шаары, И. Раззаков көчөсү, 51.

Диссертация менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин илимий китепканасынан таанышууга болот (www.arabaev.kg).

Автореферат 2019-жылдын 26-апрелинде таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысынын м.а., педагогика илимдеринин кандидаты, профессор

Джанузаков К.Ч.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Эстетикалык тарбия берүү адамзат маданиятынын өнүгүшү түздөн-түз көз каранды болгон негизги проблемалардын катарына кирет. Жалпыга белгилүү болгондой, эстетикалык тарбия берүүнүн өзөгү жана башкы каражаты болуп инсанга таасир берүүдө өзүнүн универсалдуулугу менен айырмаланган искусство саналат. Эгемендүүлүккө ээ болгон тарыхый кырдаалда кыргыз эли да өзүнүн иденттүүлүгүн таанууга чечкиндүү кадамдарды жасап, түпкү нугуна кайрылып, руханий дөөлөттөрү болгон маданиятын, тарыхын, каада-салт ж.б. унутта калып бара жаткан элдик баалуулуктарын ааламдашуу шартынын алкагында сактап калууга аракеттерди көрүп жатат. Кыргыз элинин негизги музыкалык аспабы катары өзүнүн эстетикалык баалуулугу менен өзгөчө орунду ээлеген комузга, комуз күүлөрүнө, комузчулук өнөргө болгон элдин, алардын ичинде жаш муундардын суроо талаптарынын өсүүсү активдешкендиги байкалууда. Акыркы жылдары комузчулук өнөргө болгон суроо-талап массалык мүнөзгө ээ болуп, ата-энелер балдарын комуз ийримдерине катыштырып, жаштар да чыгармачылык тынымсыз изденүүнүн натыйжасында комуздун буга чейин ачылбай келген мүмкүнчүлүктөрүн ачууга аракет жасай башташты. Комузчулук өнөр тарыхында болуп көрбөгөн экинчи Дүйнөлүк көчмөндөр оюнунда 1000 комузчунун А. Огомбаевдин “Маш ботой” күүсүн ансамбль чертүүсү, “Камбаркан”, “Ордо-Сахна” этнографиялык ансамблдеринин, “Акак” комузчулар ансамблинин дүйнөнү кыдырып, Америка Кошмо Штаттарынын, Европа өлкөлөрүнүн атактуу театрларынын сахналарында кыргыздын комуз аспабын даңазалап, комуз чертүүнүн чеберчиликтерин көргөзүү менен дүйнөлүк коомчулук арасында зор кызыгуу жаратып, комузчулук өнөрдүн жаңы толкунун калктын кеңири катмарына таратышууда. Ал эми айрым таланттуу жаштар музыкалык өнөр билимин пайдалануу жана күүлөр менен катар дүйнөлүк хит музыкалардан турган попурилерди комузда жогорку чеберчиликте аткарып, аспапка болгон буга чейинки кербезденген көз караштарга, текебер мамилелерге чакырык ташташууда. “Устатшакирт” маданий борбору ата-бабалардан келе жаткан комузчулук өнөрдү устаттан шакиртке өткөрүү салтын жандандыруу менен учурдагы залкар таланттардын шакирттерди топтоп, аларга элдик нарк-насил менен өнөр учугун улантуусуна шарт түзүү аракетин көрүп келет. “Айгине” маданий изилдөө борбору устатшакирт салтын комузчулар арасында кеңири жайылтуу долбоору менен иш алып барууда. Мына ошондой иш чаранын жыйынтыгы катары экинчи жана үчүнчү Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарында комуз аспабын массалык аткарууга жетишкендигибизди эсептесек болот.

“Комузда элдин муңу бар, Комузда элдин бугу бар. Болбосо кайдан жаралмак, Камбаркан, Сынган Бугулар” – демекчи, комуз кыргыз элинин кайгы-муңун, кубаныч, кусалыгын сиңирген, тарыхтын таштак жолун эли менен бирге басып бизге жеткен эстетикалык баасынын куну чексиз асыл мурасы. Комуз күүлөрү – тарыхыбыздын музыкалык кайрыктарга айланып бизге жеткен добушу. Кыргыз эли жүрөк толкуткан кубанычын, көңүл

көксөөсүн туюнткан кусалыгын, каңырык түтөткөн кайгысын да комуздун керемет кылдары аркылуу күүгө салып, эмоциялык туюмун элге жеткирген. Ашыктык сезимин жеткирүүдө айрым комузчулар кыз кыялын таап, сөз күчүн кулак сыртынан кетирген селкилерди күү күчү менен багынтса, “Жүз жигит” күү баянындагы бала кезинен туткунга байланып кеткен кыргыздын жүз жигитинин билбестиктен калкына жасаган чабуулун токтоткон комуздун керемет добушу, кара түндөй кайгылуу кабарды каары катаал Чынгыз ханга угузууга эч ким даабаганда күүнүн күчү менен жеткирген Букадай комузчулар тарыхыбызда жашап өткөндүгү жалпыга белгилүү.

Адам турмушундагы турмуштун түркүн кубулуштары кээде көтөрүңкү маанайга (толкундануу-кубануу), айрым учурда көңүл кайттык абалга (кайгыруу-кусалануу) туш кылбай койбойт. Ошол ички туюмдарды сыртка чыгаруунун ийкемдүү жолу көркөм сөздөрдө же көөнөргүс күүлөрдө жатат.

XI кылымдагы “Кабус Наама” насаатына кайрылсак: “Уulum, жыйында олтурганда байкагын. Угуучу кызыл жүздүү буурул сакал болсо, мукам күү черткин. Эгер сары жүздүү болсо, бум (жоон үндүү кыл) менен черткин. Эгер кара тору болуп, жүзүнөн ашыктык ышкысы жанып турса, комуздун үч кылын шартылдата тең черткин. Эгер ак жуумал, семиз, олдоксон адам болсо кылыңды бош толгоп черткин. Жыйында, үлпөттөрдө угармандарга карагын. Даанышман адамдарга салмактуу күү кайрыктарын черт. Карылар болсо арман күүлөрүн черт. Баатырлар, жоокерлер олтурган жерде кара күүлөрдү чертем деп алардын шаабайын суутпа”, – сыяктуу насааттар жөн салды айтылган эмес. Керек болсо адамдардын жаш курагы, социалдык абалы, индивидуалдык өзгөчөлүктөрүнө карай кайсыл жанрдагы күүлөрдү уктуруу таасирдүү болорун эл арасында айрым көкүрөгү көрөгөч даанышман адамдар илимий жактан далилдей алышпаса да боолголой билишкен. [Кайбылдаев А. Кыргыз күүлөрү: иликтөөлөр, ойлор пикирлер. 1-китеп. – 2011. – 39-б].

Күүлөрдө камтылган көркөм каражаттар, анын мазмуну, аткаруу ыкмалары, мүнөзү, ладдык өзгөчөлүктөрү менен ар кандай эстетикалык категорияларга таандык болуусу менен иденттүүлүгүнө жараша топтолуп, алардын түрдүү жанрларга бөлүнүүсүнө алып келгендигин көрөбүз.

Комуз күүлөрү кыргыз элинин руханий дөөлөттөрүнүн сап башында турса да анын илимий багытта изилдениши алдыда дагы активдүү иш аракеттерди аткарууну талап кылат. Буга чейин комуз аспабы, анын түзүлүшү, диапазондук мүмкүнчүлүгү, аткаруу ыкмалары, тембрдик өзгөчөлүгү, күүлөрдүн жанрдык бөлүнүшү тууралуу окумуштуулардын, музыка таануучулардын изилдөөлөрү жүрүп келген менен күүлөрдү эстетикалык тарбия берүү каражаты катары карап, анын эффективдүүлүгүн жогорулатуу багытын талдаган илимий изденүүлөрдүн алгачкы кадамдары башталууда. Биздин илимий изилдөөбүзгө буга чейин жалпы улуттук музыка, анын эстетикалык тарбиялык мааниси тууралуу аталган тармакта көптөгөн эмгек жасаган кыргыз окумуштууларынын илимий тыянактары негизги таяныч болду.

К.Н. Абышевдин диссертациялык изилдөөсү кыргыз элдик музыкалык-ыр фольклордук чыгармалары аркылуу студенттердин эстетикалык идеалдарынын

өнүгүшүнө жана педагогикалык жогорку окуу жайларда эстетикалык тарбия берүү процессин өнүктүрүүгө таасир этүүнүн натыйжалуу жолдорун аныктоого багытталган, А.Т. Арзыкулованын изилдөөсүндө кыргыз музыкалык каражаттары аркылуу кенже класстын окуучуларына улуттук тарбия берүүнүн эффективдүүлүгүн жогорулатуу проблемасы каралган Т.М. Балтабаева Кыргыз ССРинде музыкалык-педагогиканын калыптанышы жана өнүгүшү, музыкалык-педагогикалык окуу жайларын уюштуруу проблемаларына көңүл бурган, Гребенников В.М. Кыргыз ССРинде окуучуларга массалык музыкалык-эстетикалык тарбия берүүнүн калыптанышын жана өнүгүшүн изилдеген, Иманбаева Ч.Н. “Баштапкы класстардын болочок мугалимдеринин улуттук музыкалык маданиятка кызыгуусун тарбиялоо” (кыргыз музыкалык өнөрүнүн материалдарынын негизинде) аттуу эмгегинде студенттердин баштапкы класстардын болочок мугалимдеринин кыргыздын музыкалык маданиятына кызыгуусун тарбиялоону теориялык жактан негиздөө жана педагогикалык жетекчилик жүргүзүү системасын ачыктаган, Куринкеева Ч.Т. Кыргызстандын мектептериндеги башталгыч класстардын окуучуларынын улуттук хордук музыкага кызыгуусун калыптандырууну ачып берген, Мастрянская Л.А. мектепке чейинки курактагы балдарга кыргыз совет музыкасы менен тааныштыруу процессинде эстетикалык тарбия берүүнү изилдеген, Халитова И.Р. жалпы билим берүүчү кыргыз орто мектептеринин 5-6-класстарынын окуучуларына улуттук аспаптык музыка каражаттары аркылуу эстетикалык тарбия берүү проблемасын ар тараптуу илимий негиздеген.

Эстетикалык тарбиялоонун каражаттары абдан эле көп: адабият, кино, театр, искусство, музыка, жаратылыш ж.б. Бул изилдөөдө биз комуз күүлөрүн студенттерге эстетикалык тарбиялоонун бирден бир каражаты катары тандап алдык.

Улуттук руханий баалуулуктарга кайрылып, аларды коомдогу өзүнүн татыктуу ордуна коюуга карата мамлекет, жалпы коомчулук тарабынан жүргүзүлүп жаткан аракеттер учурдун проблемаларына айланган музыкалык искусстводогу кабылдоонун, баалуулук ориентациялардын татаал **карама-каршылыктары** жаралды:

– жаштардан интеллектуалдык даярдыкты талап кылбаган, эстрадалык-көңүл ачуучулук жеңил музыкага кызыгуусу менен комуз күүлөрүн кабылдоосу ортосунда;

– болочок музыка мугалимдерине кыргыздын салттуу музыкалары аркылуу эстетикалык тарбия берүүгө карата коомдо системалуу муктаждыктын жогорулоосу менен окуу пландарында, окуу программаларында, окуу куралдарында аны чечүү мүмкүнчүлүктөрүнүн толук пайдаланылбагандыгы;

– жаштар арасында комузга болгон кызыгуунун артылуусу менен анын эстетикалык дараметин ачып берүүдө билим берүү системасындагы иш-чаралардын талапка жооп бербегендиги.

Белгиленген карама-каршылыктардан белгилүү болгондой болочок музыка мугалимдерине комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүү багытында чечилбей жаткан илимий-педагогикалык проблеманын бар экендиги

“Болочок музыка мугалимдерине комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн педагогикалык шарттары” аттуу теманы тандап алууга түрткү берди.

Диссертациялык иштин темасы И. Арабаев атындагы КМУнун педагогика кафедрасынын илимий-изилдөө иштеринин тематикалык планы менен байланышкан.

Изилдөөнүн максаты: болочок музыка мугалимдерине комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүгө жардам берген педагогикалык шарттарды аныктоо жана алардын эффективдүүлүгүн эксперимент аркылуу текшерүү.

Максатты ишке ашыруу үчүн төмөндөгүдөй **милдеттер** коюлду:

1. Болочок музыка мугалимдерине билим берүүдө эстетикалык тарбиянын педагогикалык теория менен практикадагы абалын мүнөздөө.

2. Окуу процессинде болочок мугалимдерге комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн теориялык моделин жана анын эффективдүүлүгүн камсыз кылган педагогикалык шарттарды аныктоо.

3. Болочок музыка мугалимдерине эстетикалык тарбия берүүдө сунушталган моделдин жана педагогикалык шарттардын эффективдүүлүгүн педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы: болочоктогу музыка мугалимдерине эстетикалык тарбия берүүнүн теориялык негиздери багыттар боюнча системалаштырылды; комуз күүлөрү аркылуу болочок музыка мугалимдерине эстетикалык тарбия берүүнүн педагогикалык шарттары аныкталды; болочок музыка мугалимдерине күүлөр аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн модели түзүлдү; комуз күүлөрүнүн көркөм каражаттары аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн натыйжалуулугу экспериментте текшерилди;

Изилдөөнүн натыйжаларынын практикалык маанилүүлүгү: педагогикалык жана гуманитардык багыттагы жогорку окуу жайларынын музыкалык адистиктери үчүн негизги музыкалык аспап катары комуз үйрөтүү программасы (бакалавр), кошумча музыкалык аспап катары комуз үйрөтүү программасы (бакалавр), “Кыргыз обондору комуздун коштоосунда” окуу куралы, “Комуз күүлөрүн үйрөнөбүз” окуу-усулдук куралы, жана “Комуз таануу” курсунун лекциялары жана программасынын электрондук варианты иштелип чыккандыгында турат.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Болочок музыка мугалимдерине эстетикалык тарбия берүүнүн педагогикалык теория менен практикадагы абалын мүнөздөө Кыргызстанда приоритеттүү жана негиздүү. Эстетикалык тарбиялоонун жогорку көрсөткүчү болуп студенттин эстетикалык маданияты эсептелинет.

2. Болочок музыка мугалимдерине комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүү боюнча түзүлгөн моделдин эффективдүүлүгүн төмөнкү педагогикалык шарттар камсыздайт: комуз күүлөрүндө камтылган эстетикалык баалуулуктарга басым жасоо; комуз окуу дисциплинасынын мазмунун анализдөө аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн натыйжалуулугун арттыруу; студенттердин комуз күүлөрүнө карата

кызыгуусун аныктоо; комузду окутуунун методикасына ээ педагогдордун болушу; зарыл болгон педагогикалык усулдарды, каражаттарды жана формаларды камтыган методиканын иштелип чыгышы.

3. Болочок музыка мугалимдерге эстетикалык тарбия берүүдө комуз күүлөрүнүн мүмкүнчүлүгүнүн эффективдүүлүгүн текшерүү боюнча эксперименталдык иштердин жыйынтыгы.

Издөнүүчүнүн илимге кошкон жеке салымы: эстетикалык тарбия берүүдө комуз күүлөрү эстетикалык тарбия берүү каражаттары катары аныкталды; болочок музыка мугалимдерине комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн педагогикалык шарттары иштелип чыкты; комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн мазмунуна карата окуу программалары жана окуу куралдары, комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн негиздери, методдору, принциптери, каражаттары иштелип чыкты; болочок музыка мугалимдерине эстетикалык тарбия берүү боюнча педагогикалык эксперименталдык иш өткөрүлдү.

Диссертациянын жыйынтыктарынын толук жарыяланышы: Изилдөөнүн негизги натыйжалары И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика жана музыка кафедраларынын методикалык жыйындарында, конференцияларда, семинарларда ж.б. талкууланды. Изилдөөнүн натыйжасы 12 макалада чагылдырылды.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо жана тастыктоо. Илимий-изилдөө иштин жыйынтыктары республикалык илимий-практикалык конференцияларда: И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысында 2012-ж.; Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Кабарларында 2018-ж.; “Спорт за интеллектуальное и нравственное развитие общества” (Чолпон-Ата 2012.) // Вестник Кыргызстана аттуу Эл аралык илимий-практикалык журналда 2018-ж.; Вестник науки и образования 2018-ж., Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана 2018-ж. ; Проблемы науки журналдарында, “Актуальные проблемы искусства и музыкальной педагогики: традиции, инновации” аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференцияда (Атрау, Казахстан 2017-ж.) талкууланды.

Илимий иштин түзүлүшү. Диссертация киришүүдөн, үч главадан, корутундудан, пайдаланылган адабияттардан, тиркемелерден турат. Диссертациялык иштин көлөмү – 188 бет, таблицанын саны – 14, сүрөттөмө – 3, тиркеме – 4, пайдаланылган булактардын саны – 167.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын актуалдуулугу негизделип, изилдөөнүн максаты, милдеттери, иштин илимий жаңылыгы, коргоого коюлуучу жоболору, теориялык, практикалык мааниси, апробацияланышы берилди.

Биринчи глава “Болочок музыка мугалимдерине эстетикалык тарбия берүүнүн педагогикалык теория менен практикадагы абалы жана илимий-теориялык негиздери” – деп аталып эстетикалык тарбия берүүдөгү музыканын орду жана ролу, бул багытта илимий изилдөөлөрдүн

Кыргызстандагы буга чейинки абалы, комуз аспабын болочок музыка мугалимдерине негизги музыкалык аспап катары окутуу менен комуз күүлөрүн – эстетикалык тарбия берүүнүн каражаты катары пайдалануу чагылдырды.

“Эстетика” термини гректин “aistticos” (“сезим менен кабыл алынуучу”) деген сөзүнөн келип чыккан. Эстетика – бул болмуштагы жана искусстводогу сулуулук жөнүндөгү, “сулуулуктун мыйзамы боюнча” дүйнөнү кайра жаратуунун жана таануунун өзгөчөлүктөрү жөнүндөгү (К. Маркс), искусствонун, көркөм чыгармачылыктын жана адамга эстетикалык тарбия берүүнүн жалпы мыйзам ченемдүүлүктөрү жөнүндөгү философиялык илим. [Маркс, К. Об искусстве. – М.: Просвещение, 1976. – 43-б.].

Г. Гегель: “Ар бир доор, ар бир коомдук түзүлүш коомдун талаптары менен муктаждыктарына көбүрөөк даражада ылайык келген адамдардын белгилүү бир тибин калыптандырууга умтулат. Бул “социалдык заказ” “дүйнөнүн азыркы абалынын” жалпы шарттарынан келип чыгат, анткени “канчалык аракеттенбегин”, ар бир жеке адам ошол коомдук түзүлүшкө таандык жана бул коомдун өз алдынча калыптанган жекече жандуу фигурасы катары чыкпастан, болгону ар тараптан чектелген анын мүчөсү катары гана калыптанат” [Гегель. Эстетика. – М., 1968. – Т.1. – 47-б.].

Эстетикалык тарбия берүү милдети болуп инсандын эстетикалык сезимин, табитин, идеалдарын, керектөөлөрүн, көз карашын жана ишенимдерин, гармониянын, кооздуктун жана сулуулуктун көз карашы менен кароого, анын дүйнөнү кабылдоо жана баалоо жөндөмдүүлүгүн калыптандыруу саналат.

Өсүп келе жаткан муунга эстетикалык тарбия берүү процесси музыкалык тарбиядан сырткары ишке ашышы мүмкүн эмес. Музыкага, музыкалык чыгармаларды активдүү кабылдоого жана аткарууга тартуу наристе курактан башталат. Жалпы жана музыкалык педагогиканын көптөгөн көрүнүктүү өкүлдөрү ар бир адам музыка менен машыгып алектениши керек, – деп эсептешет. Инсанды ар тараптан өнүктүрүү – музыкалык тарбиянын негизги максаты [Роль музыки в эстетическом воспитании детей юношества / Сб. статей. – Л.: Музыка, 1984. – 8-б.].

Көптөгөн жылдар бою эстетикалык тарбия берүүнүн россиядагы теориясы менен практикасы К.Д. Ушинскийдин идеяларынын негизин түзгөн. Анын педагогикалык системасынын негизине туулган жеринин жаратылышы, элдик оюндар, жомоктор, макалдар, жаңылмачтар менен балдарды тааныштырууну камтыган “элдик тарбия” теориясы коюлган.

60-жылдары жалпы билим берүүчү мектептер үчүн музыка боюнча жаңы программаны түзүү Д.Б. Кабалевскийдин жетекчилиги менен иштелип чыккан. Музыка боюнча жаңы программа 1981-жылы жактырылган жана Россия Федерациясынын бардык мектептери үчүн милдеттүү түрдө бекитилген.

70-жылдардын башында Д.Б. Кабалевский жаңы программаны даярдоодо В.А. Сухомлинскийдин жардамына жана колдоосуна таянган. Жаңы программанын эпиграфына композитор-педагог: “Музыкалык тарбия – бул

музыкантты тарбиялоо эмес, ал барыдан мурда адамды тарбиялоо”, – деген сөзүн тандап алган.

Кыргызстанда музыкалык тарбия берүүнүн тарыхы Совет дооруна туш келип, кыска жана натыйжалуу мезгилди башынан өткөрдү. Октябрь революциясынан кийинки алгачкы жылдарда түздөн-түз музыкалык тарбия берүү же музыка сабагын окутуу боюнча проблема каралбаса да жалпы элдин маданиятын анын ичинде эстетикалык тарбияны көтөрүү боюнча айрым иш пландар кабыл алына баштаган. Жалпысынан алганда эстетикалык тарбия берүү боюнча Кыргызстанда илимий теориялык абал канааттандыруу деп бааланды, бирок эстетикалык тарбияны комуз күүлөрү аркылуу болочок музыка мугалимдерине берүү изилдене электиги, анын теориялык жана практикалык негиздери иштелип чыкпагандыгы аныкталды.

Экинчи глава “Болочок музыка мугалимдерине комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүү боюнча материалдар жана изилдөөнүн методдору” деп аталып, анда алгач комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнү талдоодо пайдаланылган изилдөөнүн методдору жана материалдары тууралуу маалыматтар берилди.

Биз *изилдөөнүн объекти катары* болочок музыка мугалимдерди даярдоодогу окуу процессин тандап алдык, ал эми *изилдөөнүн предмети* катары болочок музыка мугалимдерине комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн педагогикалык шарттары эсептелинет.

Комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнү талдоодо төмөнкү изилдөөнүн методдорун пайдаландык: илимий булактарды анализдөө, педагогикалык тажрыйбаны үйрөнүү, моделдештирүү; байкоо жүргүзүү, анкеталоо, эксперимент, математикалык статистикалык методдор.

Илимий булактарды анализдөөдө алгач илимий теориялык изилдөөлөр менен тааныштык. Инсанга эстетикалык тарбия берүүгө байланыштуу Байыркы Чыгыш, Батыш, Европа, Орус, Совет доорундагы философтордун, ойчулдардын, педагог-окумуштуулардын көз караштары, илимий тыянактарынан турган материалдарды системалаштыруу аркылуу багыттарга топтоштурдук. Эстетикалык тарбия берүүнүн теориялык негиздерине байланышкан: В.А. Сухомлинскийдин “О воспитании”, Б.Т. Лихачевдун “Теория эстетического воспитания школьников”, искусствонун каражаттарында эстетикалык тарбия берүүнүн негиздерине байланышкан: В.Н. Шацкаянын “Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества”, О.А. Апраксинанын “Методика музыкального воспитания в школе”, Л.Г. Арчажникованын “Развитие теории высшего музыкально-педагогического образования”, улуттук искусствонун каражаттарында эстетикалык тарбия берүүнүн теориялык негиздерине байланыштуу төмөнкү диссертацияларды: С.И. Касумованын «Из истории профессионального образования в Азербайджане», С.А. Узакбаеванын “История развития и проблемы совершенствования музыкально-эстетического воспитания учащихся в общеобразовательных школах Казахстана», Х.Я. Раннаптын “Музыкальное воспитание в эстетических школах”, К.Н. Абышевдин “Эстетическое

воспитание студентов педвузов средствами киргизского музыкально-песенного фольклора», кыргыз искусствосунун негизинде эстетикалык тарбия берүүнү жакшыртуу жана өнүктүрүү боюнча: М. Абдыкеримованын “Педагогические проблемы художественного воспитания учащихся IV-VII классов в учебно-воспитательном процессе”, Ч.Н. Иманбаеванын «Воспитание интереса к национальной музыкальной культуре у будущих учителей начальных классов» (На материале кыргызского музыкального искусства) ж.б. талдап, биздин изилдөөбүзгө таяныч катары кабыл алдык. Бул өз кезегинде изилдөөнүн келечегин белгилеп алууга жана иштиктүү (жетекчиликке алына турган) гипотезаны калыптандырууга мүмкүндүк берди.

Педагогикалык тажрыйбаны үйрөнүү биз колдонгон методдордун маанилүүлөрүнүн бири болду. Комуз күүлөрү аркылуу болочок музыка мугалимдерине эстетикалык тарбия берүү багытында иштин абалы менен таанышуу максатында комуз аспабы негизги музыкалык аспап катары окуу программаларына кирген окуу жайлар: И. Арабаев атындагы КМУнун Көркөм маданият жана билим берүү факультетинин комуздан сабак берген окутуучуларынын иш тажрыйбалары менен, Ош мамлекеттик университетинин искусство факультетинин окуу процесси менен, Б. Бейшеналиева ат. КММИУнун “Музыка мугалими” адистиги боюнча окутуп жаткан окутуучулардын окуу программалары жана иш тажрыйбалары менен тааныштык. Алардын сабактарына катышып, комуз күүлөрүндө камтылган эстетикалык көркөм каражаттарды ачууда жана алар тууралуу студенттерге маалымат берүү багытында иш-тажрыйбаларын үйрөндүк.

Моделдештирүү методун ишке ашыруу максатында болочок музыка мугалимдерине комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн педагогикалык шарттарын аныктоо менен анын эффективдүүлүгүн жогорулатуу багытында топтолгон илимий-теориялык негиздерге таянып, комуз күүлөрүндө камтылган эстетикалык көркөм каражаттарды пайдаланып, алардын эстетикалык тарбиялануусун калыптандыруу моделин түздүк. Студенттерге комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүдө зарыл болгон педагогикалык шарттар катарында изилдөөнүн максатына жараша көптөгөн шарттардын ичинен биз төмөнкүлөрдү аныктадык:

- күүлөрдө камтылган эстетикалык баалуулуктарга басым жасоо,
- комуз окуу дисциплинасы аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн натыйжалуулугун арттыруу;
- студенттердин индивидуалдык өзгөчөлүктөрүн эске алуу;
- комузду окутуунун методикасына ээ педагогдордун болушу;
- зарыл болгон педагогикалык усулдарды, каражаттарды жана формаларды камтыган методиканын иштелип чыгышы.

Ал эми аныкталган шарттардын эффективдүүлүгүн аныктоо боюнча төмөндөгүдөй иштер аткарылды:

- *күүлөрдө камтылган эстетикалык баалуулуктарга басым жасоо шарты* – болочок мугалимдерге эстетикалык тарбия берүүнүн педагогикалык шарты катары студенттердин эстетикалык тарбиясын калыптандыруу жана

өнүктүрүү боюнча окуу процессинин так калыптанган максаттарынын бири болуусу керек деп эсептейбиз. Кыргыз күүлөрү негизинен программалуу чыгармалар болуп мазмунуна бир окуяны камтыйт. Ал тарыхый окуя же жаратылышка, жан-жаныбарларга, каада-салтка, жашоо-турмушка байланыштуу болушу да мүмкүн. Күү үйрөтүү учурунда педагог студенттерге анын автору, автордун чыгармачылык стили, жашаган доору, чыгарган күүлөрү тууралуу маалымат берүү менен катар күүнүн толгонушу, аткарылган тоому, жанры, аткаруу ыкмалары, темпи, мүнөзү, ыргактык өзгөчөлүгү, динамикалык белгилери жана ошону менен бирге күүдө камтылган мазмуну менен да кеңири тааныштыруусу талап кылынат. Күү боюнча толук маалымат алуу менен гана студенттин ага болгон ынтызарлыгы артылып, мамилеси өзгөрөт. Аткаруу учурунда күүдө камтылган образдар элестөөсү аркылуу эмоционалдык эргүүгө тартат. Бул шартты аткаруу аркылуу студенттердин күүлөрдүн эстетикалык маңызын туюсуна, анда камтылган кооздукту, сулуулукту, көркөмдүктү, кубаныч-эргүүнү, арман-күйүттү, ашыктык сезимдерди, сагыныч-кусалыкты сезимдеринен өткөрүсүнө тарбиялайт.

– *Комуз окуу дисциплинасы аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн натыйжалуулугун арттыруу шартын* системалуу түрдө сактоо максатында биз комуз классы дисциплинасын Мамлекеттик билим берүү стандартынын багыты 550600 – “Көркөм билим берүү”, адистиги “Музыкалык билим берүү” боюнча бакалавр стандартына негизги жана кошумча музыкалык аспап (комуз) дисциплинасы катары киргиздик. Стандартка карата окуу планы, окуу-усулдук комплекстери түзүлдү жана окуу куралдары жарык көрдү. Студенттерге негизги улуттук музыкалык аспап катары үйрөтүү аркылуу комуз аспабынын кылымдар бою кыргыз эли менен бирге жашап, оомалуу-төкмөлүү нечен замандарда анын руханий жан жолдошу болуп, кубаныч-кайгысын бөлүшкөн, доорлордун добушун канаттуу кайрыктары менен бизге жеткирген – ата-бабалардын ыйык мурасы катары аздектеп, күүлөрдө камтылган күлкү-шаттыкты, арман-күйүттү, өксүгөн өмүрлөр баянын, армандуу махабатты жеткирүү менен болочок мугалимдер күүлөр аркылуу элинин эртеңки келечегинен кабары бар, жүрөгүнө элдик ыр-күүлөрдүн үлгүлөрүн сиңирген, патриот инсандардан болуп жетилүүсүнө шарт түзүү каралды. Мындан сырткары окуу планына комуз классы дисциплинасына кошумча иретинде “Комуз таануу” курсун тандоо курсу катары киргиздик. Мына ушундай иш аракеттердин аркасында эксперименталдык топтордо болочок музыка мугалимдеринин көз караштарынын, таламдарынын, табиттеринин, кызыгууларынын олуттуу өзгөргөндүгүн байкадык.

Студенттердин индивидуалдык өзгөчөлүктөрүн эске алуу биз аныктаган шарттардын үчүнчүсү катары сөзсүз аткарылуусу керек деп эсептейбиз. Биринчи курска келген ар бир студент алгачкы күндөрдө эле кафедранын жамаатынын катышуусунда окуу жайына келгенге чейинки музыкалык даярдыгы, музыкалык жөндөмү, кайсыл аспапты ойноого кызыгары белгиленип, ошол маалыматка карата аспаптарга бөлүштүрүү жүргүзүлөт. Бул

жерде окутуучулар студенттердин кайсыл аспапка кызыгарына өзгөчө көңүл бурбаса аспапты туура эмес тандап калган студенттердин аны өздөштүрүүсүндө олуттуу мүчүлүштүк жаралары белгилүү. Комуз аспабына кызыккан жана буга чейин айрым күүлөрдү ойной билген абитуриенттердин эч аспапта ойнобой жана ага ынтызарлыгы жок келген студенттерден комуз үйрөнүү учурунда дээрлик артта калары маалым. Ошондуктан биз мурдагы жылдардан айрымаланып, ар бир студентти кызыккан аспабына бөлүүгө басым жасадык. Мындай талап студенттердин кийин бир аспаптан бир аспапка которулуусун кескин кыскартты. Студенттердин аспапты үйрөнүү боюнча жетишүүсүндө жакшы натыйжаларды көрсөттү. Мындан сырткары студенттин индивидуалдык өзгөчөлүгүн эске алуу репертуар тандоодо учурунда да окутуучу педагог тарабынан туура сакталуусу эске алынуучу шарт. Репертуарды туура эмес тандоо студенттин күүнү өздөштүрүүсүн татаалдатып, анын бат тажоосуна, күүнү үйрөнүүдөн көңүлү калуусуна жыйынтыгында окууну таштап кетүүсүнө себеп болуусу мүмкүн. Ошондуктан окуу программасында репертуардык тизмекке чыгармалардын кеңири материалдары камтылды. Программанын талаптарын так аткаруу жана студенттин жекече өзгөчөлүгүн эске алуу анын жөнөкөйдөн татаалга системалуу жогорулоосунун кепили катары шарт түзөрүн белгиледик.

Жогоруда аталган кемчиликтерди жоюу жана студенттин жеке сапаттарын жана жөндөмдүүлүктөрүн кесиптик деңгээлин системалуу өнүктүрүүгө биз тараптан атайын багытталып иштелип чыккан *«Студенттин жекече планын»* киргизүү маанилүү өбөлгө түздү. Ал толтура турган графалары бар, брошюра-журнал. Журналга студенттин ишмердүүлүгүнүн ар кыл этабындагы (ЖОЖго кабыл алынгандан аны аяктаганга чейинки) маалыматтар катталат.

Төрт жылдык окуу мөөнөтүндө студенттин жекече планынын киргизилиши, анын репертуарын кеңейип, байып өсүшүнө, ошондой эле мугалимдин сабакты пландуу жана системалуу түрдө өтүүсүнө натыйжалуу жардам берет. Студенттин жекече планы секцияда кабыл алынып, кафедранын усулдук кеңешинде бекитилүүчү документ катары эсептелет.

Комузду окутуунун методикасына ээ педагогдордун болушу биз аныктаган шарттардын төртүнчүсү болсо, *бешинчиси катары – зарыл болгон педагогикалык усулдарды, каражаттарды жана формаларды камтыган методиканын иштелип* чыгышын белгиледик. Биз бул багытта түзүлгөн окуу программасында негизги талаптар катары: студенттердин аспап менен таанышуусунан баштап аны кармоо жана ойноо учурунда олтуруу тартиби, оң колдун, сол колдун абалы, аспаптан добуш чыгаруу, чертүү ыкмалары, аппликатура ж.б. баштап, аспапты үйрөнүү үчүн зарыл болгон каражаттар: комуздун болуусу, ноталык материалдар, фортепиано, медиа каражаттар, көрсөтмө куралдар менен катар болочок музыка мугалимдерин даярдоодо сунушталган методика төмөнкү принциптерди ишке ашырганда натыйжалуу болот: окутуунун психологиялык өзгөчө жагымдуу климатынын болушу; студенттердин жеке-кесиптик тажрыйбасынын негизинде жаңы ыкмаларды

пайдалануу менен окуунун таасирдүүлүгүн жогорулатууну ишке ашыруу; студенттердин жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен жана алардын кесиптик өсүп-өнүгүүсүнүн индивидуалдык траекторияларын курууга өбөлгө түзүүчү жаңы маалыматтык, медиатеологияларды пайдалануу менен окутуу процессин уюштуруу.

Болочок музыка мугалимдерине эстетикалык тарбия берүүнүн педагогикалык шарттарын аныктоо менен анын окуу процессинде пайдаланылуусу аркылуу аталган процесстин таасирдүүлүгүн арттыруу боюнча системалуу иш аракеттер уюштурулуп анын жыйынтыгы боюнча эксперименттик анкеталоо жүргүзүлдү.

Аныкталган шарттарды туура сактоо студенттердин адистик көндүмдөрүн калыптандырууга, эстетикалык кабыл алуусун, аң-сезимин, табитин, кызыгуусун өстүрүүгө, кругозорун кеңейтүүгө ыңгайлуу шарт түзүп, алардын теориялык билим алуусуна, аткаруучулук чеберчиликке жетүүсүнө жана музыкалык усулдук көндүмдөргө ээ болуусуна багыт тасар, күүлөрдө камтылган принциптер: тарыхыйлыгы, көрсөтмөлүүлүгү, бүтүндүүлүгү, окутуу менен тарбиянын биримдиги, окутуу менен практиканын байланышы, ырааттуулук жана күүлөрдү окутууда камтылган: таанып билүүчүлүк, тарбиялык, эстетикалык функциялары алардын күүлөр тууралуу кеңири маалыматка ээ болуусу менен эриш-аркак таасир этүүсүнүн натыйжасында болочок музыка мугалимдеринин комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбиялануусу калыптангандыгын чагылдырган модель түзүлдү.

Моделди жаратуу жана изилдөө усулу модель түзүүнү үйрөнүү изилдөөнүн объектиси жөнүндө жаңы билимди, жаңы бирдиктүү маалыматтарды системалаштырууга жардам берди. Болочоктогу музыка мугалимине эстетикалык тарбия берүүнү жакшыртуунун үлгүсү (модели) иштелип чыкты (1-сүрөт).

Байкоо жүргүзүү методун студенттердин комузчулук өнөргө болгон мамилелери тууралуу маалыматтарды чогултууда пайдаландык. Алардын алгач окуу жайга келгендеги комузга болгон мамилесин, комуз күүлөрү тууралуу маалыматтарын аңгемелешүү, күүлөрдү тандоо, кыргыз музыкалык аспаптары тууралуу суроо-жооп иретинде жекече сабак өтүү учурунда байкап, студенттердин дээрлик көпчүлүгү комуз тууралуу маалыматка ээ эмес экендигин белгиледик. Жалпысынан комуз аспабы, анын кыргыздын улуттук аспабы экендиги, анда күүлөр ойнолору тууралуу билишет. Бирок көпчүлүгүндө комуз күүлөрү, алардын жанрларга бөлүнүүсү, толгоолору, тоомдору, ж.б. эстетикалык көркөм каражаттары тууралуу элементардык түшүнүктөрү жок экендиги биздин көтөргөн проблеманын зарылдыгын бекемдеди.

Изилдөө негизги үч этаптан турду:

Биринчи этапта (2011-2012-жж.) – изилдөөнүн темасын тандоо жана теориялык негиздөө. Философиялык, эстетикалык, музыка таануучулук, психологиялык, музыкалык-педагогикалык адабияттарды, музыкалык-педагогикалык факультеттин окуу-методикалык документацияларын изилдөө,

илимий жана түшүнүктүк аппаратты аныктоо; изилдөөнүн иштелип чыккандыгын ачып көрсөтүү.

Экинчи этапта (2012-2014-жж.) – сунушталган педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун ачып көрсөтүү максатында калыптандыруучу экспериментти уюштуруу.

Үчүнчү этапта (2014-2018-жж.) – эксперименталдык иштин натыйжаларын талдоо жана жалпылоо; болочоктогу музыка мугалимине эстетикалык тарбия берүүнүн педагогикалык шарттарын текшерүү.

Аныктоочу жана текшерүүчү эксперименттерди жүргүзүүдө анкеталоо усулун пайдаландык. Белгилүү болгондой, анкета жүргүзүү – бул респонденттерден анкетанын стандартташтырылган суроолоруна жазуу жүзүндө жооп берүүсү аркылуу маалымат алуу же топтоо ыкмасы.

Биз эксперименталдык изилдөөдө болочок музыка мугалимдеринин комузга, комуз күүлөрүнө болгон мамилесинин бир катар аспектилерине көңүл бурууга басым жасадык.

Аныктоочу эксперимент И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинде жана Ош мамлекеттик университетинин базасында жүргүзүлдү. Анткени эки окуу жайда тең 550600 – “Көркөм билим берүү” багыты боюнча адистиктер даярдалат жана алардын жогорку окуу жайына чейинки музыкалык даярдыгы бирдей.

Экспериментке талапка ылайык текшерүүчү жана эксперименталдык топтор үчүн курамдык өзгөчөлүгү окшош топтор тандалып алынды.

Аныктоочу эксперимент үчүн анкетирлөөнүн эки варианттагы суроолору түзүлдү. Биринчи анкетанын максаты – биринчи курска келген студенттердин жогорку окуу жайына келгенге чейинки эстетикалык маданиятынын деңгээлин аныктоо болсо, экинчи анкетанын максаты – эксперименталдык жана текшерүүчү топторундагы студенттердин комузга болгон мамилесинин баштапкы деңгээлин аныктоо болду.

Анкетадагы суроолор болочок музыка мугалимдеринин комузга болгон мамилесин аныктап, аларга сунушталган альтернативалык суроолордун бирөөсүн тандоо мүмкүнчүлүгү менен түзүлдү:

1. Сизге төмөндөгү музыкалар сунушталса, кайсынысын тандап угасыз? (керектүүсүнүн алдын сызыңыз):

- а) эстрадалык музыка;
- б) кыргыз ырлары;
- в) комуз күүлөрү;
- г) классикалык музыка.

2. Комуз күүлөрү тууралуу маалыматыңыз барбы?

- а) эч кандай маалыматым жок;
- б) бир аз маалыматым бар;
- в) күүлөр тууралуу маалыматым көп;
- г) маалыматым абдан көп.

3. Комуз чертүүгө кызыгасызбы?

- а) кызыкпайм;

- б) бир аз кызыгам;
- в) кызыгам;
- г) абдан кызыгам

4. Сиздин жашооңузда искусствонун орду?

- а) эс алуу (досуг);
- б) маданий кругозорумду кеңейтем;
- в) эстетикалык канааттануу алам;
- г) эстетикалык ырахат алып, өзүм да жаратууга аракеттенем.

5. Комуз күүлөрүн үйрөнүү аркылуу Сиздин эстетикалык маданиятыңызда кандай өзгөрүүлөр болду? (негиздеп бериңиз).

- а) бир аз өзгөрүү болду;
- б) эстетикалык көз карашым өзгөрдү;
- в) комуз дүйнөсүнө кызыгуум өстү;
- г) комуз күүлөрү эстетикалык маданиятымды жогорулатты.

Аныктоочу экспериментте анкеталык суроолорго берилген жоопторду талдоодон кийин биз студенттерге комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн сапатын жогорулатуу багытында окуу программаларын иштеп чыгып, андагы талаптардын басымдуулугун комузду үйрөтүү менен бирге күүлөрдө камтылган эстетикалык көркөм каражаттарды ачып берүүгө коюп, күүлөрдүн тарых-таржымалын, авторунун чыгармачылык стилин, жашаган доорун ж.б. талдап, сынак учурунда студенттердин аткарган күүсүнө анотация жазуу талабын сунуштап бекиттик. Аны менен катар 12 саатка эсептелген “Комуз таануу” курсун тандоо курсу катары фольклор дисциплинасына кошумча иретинде программасын, лекциясын иштеп чыгып эксперимент катары 1-курстар ичинен тандалып алынган эксперименталдык топко өтгүк. Эксперименттик аракетиниздин негизги максаттарынын бири бул – студенттердин эстетикалык табитин өнүктүрүүгө багытталды. Бизге белгилүү болгондой эстетикалык табиттин өнүгүшү студенттер менен мугалимдердин эстетикалык кызыкчылыктарынын өнүгүүсүнө диалектикалык байланышта болот. Ал эми кызыгуу – адамдын объектини таанып билүүгө же кандайдыр бир ишмердикти үйрөнүүгө эмоционалдуу мамиле кылуусу менен жашоо-турмушубуздагы тиги же бул предметти же кубулушту таанып билүү максатына активдүү багыт алышы катары белгилүү, таанып-билүүчүлүк активдүүлүктү арттырат, тандалып алынган объектилер менен ишмердикке чыгармачыл мамилени калыптандырат. Маалымдуулуктун таасири алдында ишмердүүлүк жеңилерээк, эркинерээк жана ылдамыраак ишке ашат. Мына ошондуктан биз калыптандыруучу эксперимент учурунда студенттердин комуз күүлөрүн үйрөнүүгө ынтызарлыгын арттыруунун натыйжасында алардын эстетикалык маданиятын калыптандырууга таасирдүү жол издедик. Комуз күүлөрү, алардын жанрларга бөлүнүшү, комузчулар, алардын чыгармачылык өзгөчөлүктөрү, жашаган доору тууралуу кеңири маалымат берүү аркылуу болочок музыка мугалимдеринин комуз аспабына, комуз күүлөрүнө болгон мамилесин жакшы жагына өзгөртө алдык. Аталган иш аракеттердин жыйынтыгын билүү максатында студенттер арасында анкеталоо өткөрүлдү.

Текшерүүчү анкеталоодо студенттердин жооптору топтолуп, пайыздык көрсөткүч менен белгиленип, ал изилдөөнүн көрсөткүчү катары кабыл алынды.

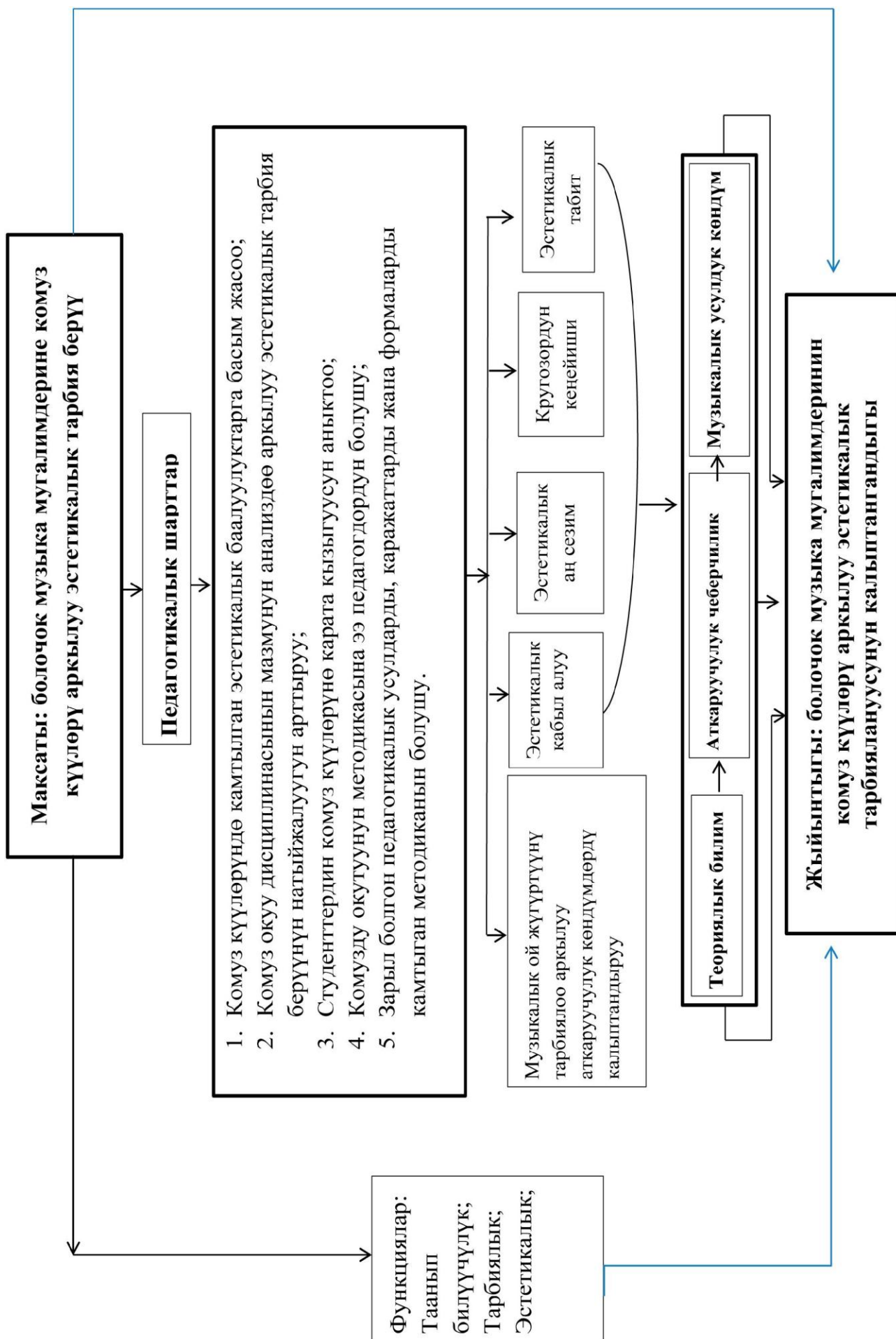
Аталган илимий усулдарды жана педагогикалык экспериментти пайдалануу аркылуу биз тандап алган проблеманы изилдөөдө натыйжалуу жыйынтыкка жеттик, анын натыйжасы үчүнү главада берилди.

Үчүнчү глава “Болочок музыка мугалимдерине эстетикалык тарбия берүүдө комуз күүлөрүнүн таасирин эксперимент аркылуу текшерүү” деп аталып, болочок музыка мугалимдерине эстетикалык тарбия берүүнүн эксперименталдык иштери жыйынтыкталды.

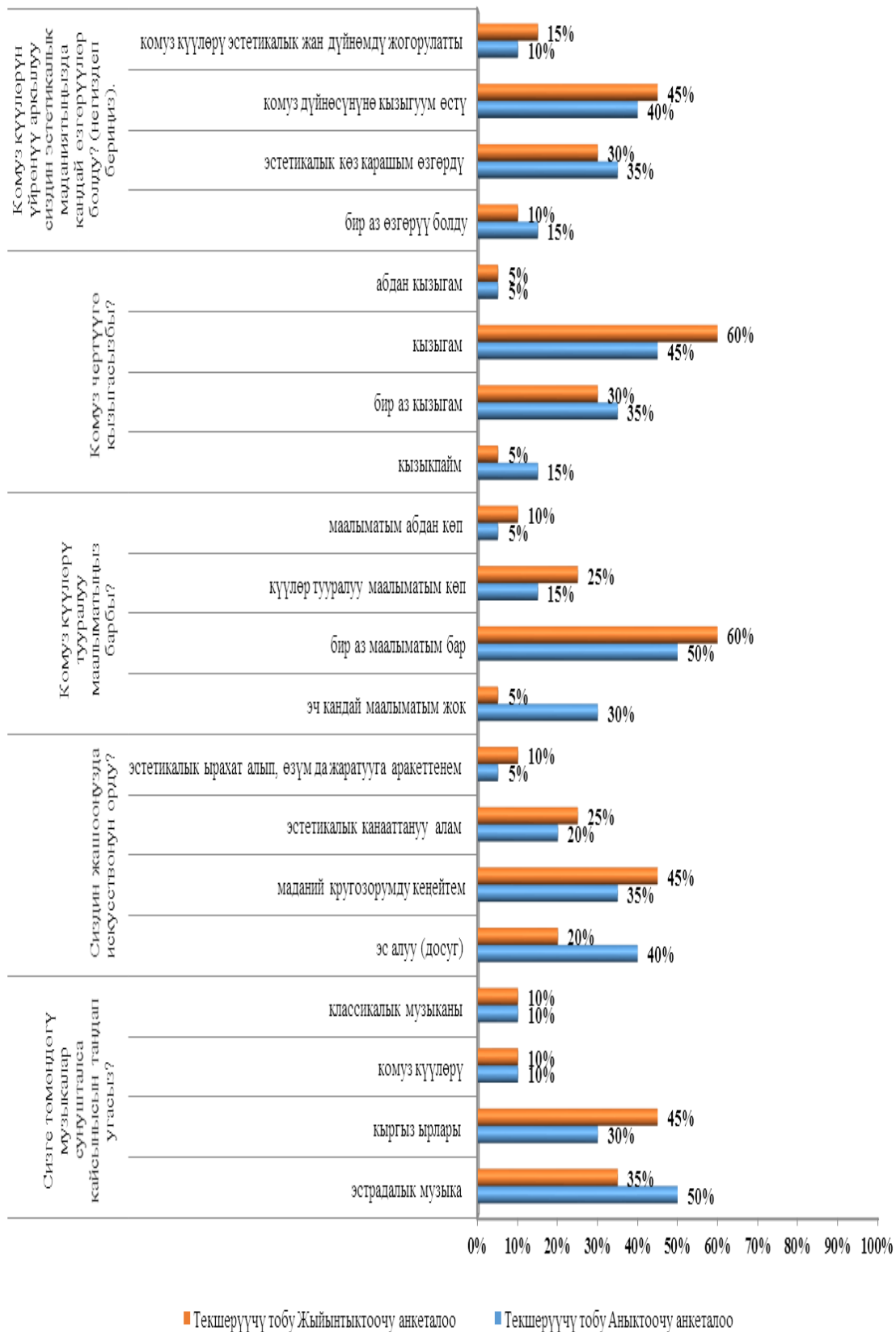
Аныктоочу экспериментте студенттердин эстетикалык маданиятынын сапаттык деңгээлин аныктаган текшерүүчү жана эксперименталдык топтордун пайыздык көрсөткүчтөрүн талдоодо алардын анкеталык суроолорго берген жоопторунан баштапкы деңгээлдеринин төмөндүгүн белгилеп биз иштеп чыккан моделинин натыйжалуулугун жана практикалык маанисин эксперименталдык түрдө тастыктоо максатында изденүүчү эксперимент жүргүздүк.

1. Диссертант тарабынан окуу планынын негизинде иштелип чыккан негизги музыкалык аспап жана кошумча музыкалык аспап комуз боюнча программасын ишке киргизүүнүн негизинде комуз үйрөтүү боюнча эксперименталдык сабактар пландаштырылып уюштурулду.

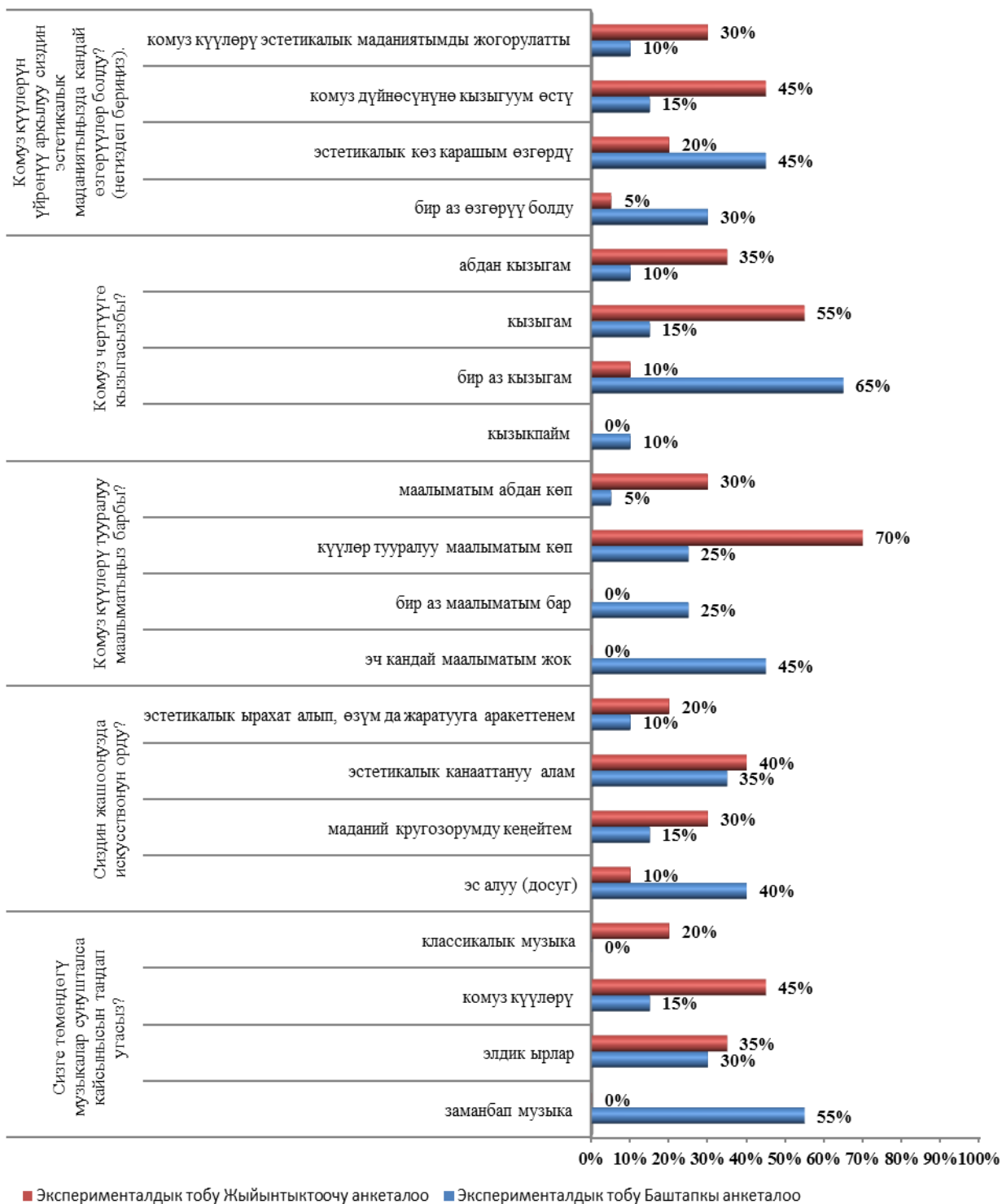
2. Музыка бөлүмүнүн окуу планына тандап алуу курсу боюнча салттуу аспаптарды окутуп үйрөтүү багытында фольклор дисциплинасынын окутуу программасына “Комуз таануу” курсунун программасы кошумчаланды, окутуу процессинде студенттердин эстетикалык тарбиялоосун өнүктүрүү үчүн окумуштуу В.М. Шепелдин “Өзүңөрдү сырттан көрө аласыңарбы?”, “Силер өзгөрүүлөргө даярсыңарбы?” деген диагностикалык методикасына таянып, анкеталык суроолорду, комуз дисциплинасынан сабак берген окутуучулар үчүн алардын иш аракетинин циклограммасын, иштөөнүн методдорун, формаларын жана студенттик группада эстетикалык тарбиялоо боюнча кураторлордун иштерин систематизациялоо үчүн өзүнүн чыгармачылыгын көрсөтө билүү, бүтпөгөн сүйлөмдүн методикасын иштеп чыктык (дисс. 1-2-тиркеме). “Калыптандыруучу эксперимент өткөргөндөн кийин жыйынтыктоочу текшерүү жүргүзүү үчүн студенттерге баштапкы анкетага окшош жеке анкеталарды кайрадан толтуруу сунушталды. Анын упайлар түрүндөгү жыйынтыктары диссертацияда таблицаларда көрсөтүлдү.

1-сүрөт. Комуз күүлөрү аркылуу болочоктогу музыка мугалимине эстетикалык тарбия берүүнүн теориялык модели.

3.1.-диаграмма. Текшерүүчү топто аныктоочу анкеталоонун жыйынтыгы менен жыйынтыктоочу анкеталоону салыштырган диаграмма.

3.2.-диаграмма. Эксперименталдык топто баштапкы жана жыйынтыктоочу анкеталоолорду салыштырган диаграмма.

Анкеталоолордун бардык суроолоруна берилген жоопторго карата анализ жүргүздүк.

Салыштырууда байкалгандай текшерүүчү тобунда олуттуу өзгөрүү байкалбайт. Студенттерге музыкалык дисциплиналардын, жалпы кругозордун өсүшүнө байланыштуу 10-15%дык өсүү болгон деп айта алабыз. Бирок эксперименталдык топтун жыйынтыктоочу сурамжылоосунун көрсөткүчүнө салыштырмалуу жыйынтык төмөн экендиги маалым болду.

Студенттердин комузга болгон мамилесин аныктоого багытталган эксперименталдык топтордо жакшы өсүш болуп, аныктоочу анкеталоо менен текшерүүчү анкеталоодогу айырма жогорулай баштады. Текшерүүчү анкета боюнча студенттердин комузга карата мамилесинин эксперименталдык топтордо деңгээли салыштырмалуу жогору болду.

Биз колдонгон усулдардын таасири аркылуу эксперименталдык топто текшерүүчү анкеталоодо комуз күүлөрүнө кызыгуулардын саны көбөйгөн. Төмөндө биз болочок музыка мугалимдерин эстетикалык тарбиялуулугунун көрсөткүчтөрүнүн эксперименталдык топтогу аныктоочу жана жыйынтыктоочу анкеталоонун жыйынтыктарын бердик. Ал эми калган көрсөткүчтөрдү диссертациянын тиркемесинде көрсөттүк.

1. Сизге төмөндөгү музыкалар сунушталса кайсынысын тандап угасыз?

1. заманбап музыка – 55% – 00%,
2. элдик ырлар – 30% – 35%,
3. комуз күүлөрү – 15% – 45%
4. классикалык музыка – 00% – 20%.

2. Сиздин жашооңузда искусствонун орду?

1. эс алуу (досуг) – 40% – 10%,
2. маданий кругозорумду кеңейтем – 15% – 30%,
3. эстетикалык канааттануу алам – 35% – 40%,
4. эстетикалык ырахат алып, өзүм да жаратууга аракеттенем – 10% – 20%.

3. Комуз күүлөрү тууралуу маалыматыңыз барбы?

1. эч кандай маалыматым жок – 45% – 00%, (ушуну оондош керек)
2. бир аз маалыматым бар – 25% – 00%,
3. күүлөр тууралуу маалыматым көп – 25% – 70%,
4. маалыматым абдан көп – 5% – 30%.

4. Комуз чертүүгө кызыгасызбы?

1. кызыкпайм – 10% – 00%,
2. бир аз кызыгам – 65% – 10%,
3. кызыгам – 15% – 55%,
4. абдан кызыгам – 10% – 35%,

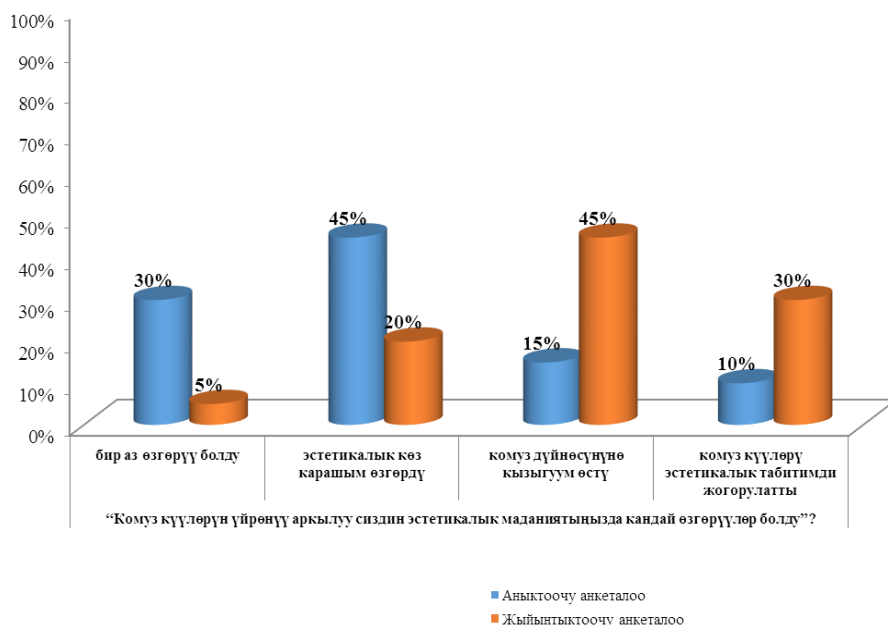
5. Комуз күүлөрүн үйрөнүү аркылуу Сиздин эстетикалык маданиятыңызда кандай өзгөрүүлөр болду? (негиздеп бериңиз).

1. бир аз өзгөрүү болду – 30% – 5%,
2. эстетикалык көз карашым өзгөрдү – 45% – 20%,
3. комуз дүйнөсүнүнө кызыгуум өстү – 15% – 45%,
4. комуз күүлөрү эстетикалык маданиятымды жогорулатты – 10% – 30%.

“Комуз күүлөрү тууралуу маалыматыңыз барбы?” – деген суроого: алгачкы анкеталоодо “Бир аз маалыматым бар” дегендер – 25% ды түзсө, жыйынтыктоодо – 0%га түштү, “Күүлөр тууралуу маалыматым көп” дегендер алгач – 25% болсо, жыйынтыктоодо – 70%га жетип 45%га өскөн. “Комуз күүлөрүн үйрөнүү аркылуу Сиздин эстетикалык маданиятыңызда кандай өзгөрүүлөр болду?” – деген суроого эксперименталдык топто биринчи сурамда: “Бир аз өзгөрүү болду” – дегендер – 30%, “Эстетикалык көз карашым өзгөрдү” – 45%, “Комуз дүйнөсүнө кызыгуум өстү” – 15%, “Комуз күүлөрү эстетикалык маданиятымды жогорулатты” – 10% түздү. 2-сурамда “Бир аз өзгөрүү болду” —

5%, “Эстетикалык көз карашым өзгөрдү” – 20%, “Комуз дүйнөсүнө кызыгуум өстү” – 45%, “Комуз күүлөрүн үйрөнүү эстетикалык маданиятымды жогорулатты” деген жооп – 30% ды түзгөн.

Ошентип эксперименталдык изилдөөнүн негизинде болочок музыка мугалимдерине комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн педагогикалык шарттарын аныктоо студенттердин эстетикалык маданиятынын калыптангандыгын көрсөттү.

3.3.-диаграмма. эксперименталдык тобунда аныктоочу жана жыйынтыктоочу сурамжылоодо комузчулук өнөрүнө кызыгуунун өзгөрүүсүнүн көрсөткүчтөрү.

Максаттуу түрдө жүргүзүлгөн иш-аракеттин негизинде студенттердин комуз күүлөрүнө кызыгуусу өстү. Эгемендүүлүк шартында ар бир улуттун өз иденттүүлүгүн таанууга карата ачылып жаткан мүмкүнчүлүктөр, жаштардын улуттук сезимдердин жандануусуна, өнүгүшүнө Ысык-Көлдө өткөн экинчи жана үчүнчү Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарынан кийин студенттер арасында комузга болгон кызыгуу артылгандыгы байкалды.

Комуз дисциплинасынын музыкалык окуу жайларда классикалык фортепиано, скрипка, баян, аккордеон, виолончел ж.б. аспаптар менен тең катар окутулганы жана улуттун негизги музыкалык аспабы катары окутуунун мазмунун жакшыртууга карата жүргүзүлүп жаткан иш аракеттер болочок музыка мугалимдерине комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн аныкталган педагогикалык шарттарынын эффективдүүлүгүн далилдеди.

КОРУТУНДУ ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Болочок музыка мугалимдерине билим берүүдө эстетикалык тарбиянын педагогикалык теория менен практикадагы абалы кыргыз, КМШ жана алыскы чет өлкөлүк окумуштуулардын илимий теориялык эмгектерин талдоо аркылуу канааттандыраарлык деңгээлде деп бааланды. Бирок эстетикалык тарбияны комуз күүлөрү аркылуу болочок музыка мугалимдерине берүү изилдене электиги, анын теориялык жана практикалык негиздери иштелип чыкпагандыгы аныкталды. Эстетикалык маданиятка ээ болууга умтулган музыка мугалиминин кесиптик сапаттарын ар тараптан өнүктүрүү,

руханий дараметин, компетенттүүлүгүн калыптандыруу проблемалары бар экендиги аныкталды.

2. Болочок музыка мугалимдерине комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн теориялык модели иштелип чыкты. Теориялык моделде эстетикалык тарбия берүүнүн максаты, функциялары, педагогикалык шарттары жана тийиштүү критерийлери иштелип чыкты. Комуз күүлөрү аркылуу болочок мугалимдерге эстетикалык тарбия берүүнүн негизги педагогикалык шарттары катары төмөндөгүлөр ачыкталды. Алар: комуз күүлөрүндө камтылган эстетикалык баалуулуктарга басым жасоо; комуз окуу дисциплинасынын мазмунун анализдөө аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн натыйжалуулугун арттыруу; студенттердин комуз күүлөрүнө карата кызыгуусун аныктоо; комузду окутуунун методикасына ээ педагогдордун болушу; зарыл болгон педагогикалык усулдарды, каражаттарды жана формаларды камтыган методиканын иштелип чыгышы.

3. Педагогикалык эксперимент болочок музыка мугалимдерине комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн теориялык моделин жана педагогикалык шарттарынын тийгизген оң таасирлерин тастыктады. Экспериментке катышкан студенттердин аткаруучулук чеберчиликтери, эстетикалык кабыл алуусу, эстетикалык аң-сезими, эстетикалык табити өстү, кругозору кеңейди. Студенттер музыкалык теориялык билимдерге комузду үйрөтүү усулуна ээ болушту. Алардын эстетикалык маданияты калыптанды. Эксперименттин жыйынтыктоочу сурамжылоосу көрсөткөндөй “Эстетикалык маданиятында бир аз өзгөрүү болгондордун” саны 30% дан 5% га чейин төмөндөдү, “Комуз дүйнөсүнө кызыгуум көбөйдү” – дегендердин саны 15%дан 45%га чейин жогорулап, “Эстетикалык көз карашым өзгөрдү”, – дегендердин саны 45%дан 20% га төмөндөдү жана “комуз күүлөрү эстетикалык маданиятымды жогорулатты” – дегендердин саны 10%дан 30% га өстү.

Практикалык сунуштар:

1. Изилдөөнүн натыйжасында иштелип чыккан эстетикалык тарбия берүүнүн теориялык модели болочок музыка мугалимдерин даярдоо процессине колдонуу сунушталат.

2. Аныкталган педагогикалык шарттарды кармануу болочок музыка мугалимдерин даярдоочу факультеттердин практикалык иш аракеттеринде пайдалануу үчүн сунушталат.

3. Диссертант тарабынан иштелип чыккан электрондук варианттагы “Комуз күүлөрүн үйрөнөбүз” окуу куралын жарыкка чыгарып, музыка мугалимдерине жардам катары окутуу процессине киргизүүнү сунуштайбыз.

4. Изилдөө учурунда иштелип чыккан жогорку окуу жайларынын “Көркөм билим берүү” факультеттерине келген 1-курстардын студенттеринин арасында алардын: ЖОЖго чейинки көркөм-эстетикалык өнүгүү деңгээлин, эстетикалык маданиятынын калыптануу деңгээлин диагностикалоо жана аякталбаган сүйлөмдөр, эстетикалык компоненттерди ажырымдоо методу боюнча анкеталоо иштерин практикалоону сунуштайбыз.

5. Музыкалык адистикте билим алган студенттерге комуз күүлөрү боюнча окуу-методикалык куралдарды, окуу программаларды, методикалык сунуштарды жазуу, “Комуз таануу” курсун тандоо курсу катары окутуу керек.

Диссертациялык изилдөөлөрдүн мазмуну төмөнкү эмгектерде чагылдырылды:

1. Джакыпов, К.К. Педагогикалык жана гуманитардык багыттагы жогорку окуу жайларынын музыкалык факультеттеринде негизги аспап катары комуз үйрөтүү программасы [Текст] / К.К. Джакыпов, Б.А. Бабатаев, М.А. Турумбекова. – 2013. – 30 б.

2. Джакыпов, К.К. Педагогикалык жогорку окуу жайларынын музыка бөлүмдөрүндө комуз классынан жекече сабак өтүү учурунда күүлөр аркылуу студенттерге эстетикалык тарбия берүү [Текст]: педагогика магистри дис. автореф. / К.К. Джакыпов – 2006. – 14 б.

3. Джакыпов, К.К. Жаш муундарда улуттук аң-сезимди калыптандыруунун көйгөйлүү маселелери [Текст] / К.К. Джакыпов // И. Арабаев ат. КМУнун Жарчысы. – 2012. – 264-266-бб.

4. Джакыпов, К.К. Педагогикалык жана гуманитардык багыттагы жогорку окуу жайларынын музыкалык факультеттеринде кошумча аспап катары комуз үйрөтүү программасы (бакалавр) [Текст] / К.К. Джакыпов, Б. А. Бабатаев, М.А. Турумбекова. – 2014. – 30 б.

5. Джакыпов, К.К. Кыргыз обондору комуздун коштоосунда: орто жана жогорку музыкалык-педагогикалык окуу жайларынын студенттери үчүн хрестоматиялык жыйнак [Текст] / К.К. Джакыпов Э. Мааданбеков. – 2015. – 108 б.

6. Джакыпов, К.К. Ааламдашуу шартында кыргыз элдик аспаптык аткаруучулук өнөрүн сактоо жана өркүндөтүү процессиндеги көркөм билим берүүнүн ролу [Текст] / К.К. Джакыпов // Ч. Айтматовдун 90 жылдыгына арналган “Ааламдашуу шартында улуттук иденттүүлүктү сактоодогу салттуу музыкалык искусствонун ролу” аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары КР УИА Кабарлары (атайын чыгарылыш). – 2018. – №2. – 135-140-бб.

7. Джакыпов, К.К. Эстетикалык тарбия берүүдө музыканын ролу [Текст] / К.К. Джакыпов // Результаты научно-практической конференции “Цивилизация кочевников: историческое наследие и современность”, приуроченной III Всемирной игре кочевников. Международный университет науки и бизнеса. 18-мая 2018. – 2018. – 156-162-бб.

8. Джакыпов, К.К. Комуз таануу курсунун актуалдуулугу [Текст] / К.К. Джакыпов // VIII Международные спортивные игры государств-участников СНГ Материалы международного конгресса “Спорт за интеллектуальное и нравственное развитие общества” (г. Чолпон-Ата, 7-9 сентября 2012 г.). – Бишкек: Мурас, 2012. – С. 295-298.

9. Джакыпов, К.К. Роль и место национального инструмента комуза в музыкальной подготовке будущих учителей [Текст] / К.К. Джакыпов // Вестник науки и образования. – М. – 2018. – № 11(47). – С. 87-95.

10. Джакыпов, К.К. Подготовка будущих педагогов-музыкантов в процессе обучения игры на национальном инструменте комуз [Текст] / К.К. Джакыпов // Проблемы науки. – М., 2018. – №10(33). – С. 29-33.

11. Джакыпов, К.К. Комузчулук өнөр тарыхый жана педагогикалык-эстетикалык шарттарда [Текст] / К.К. Джакыпов // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2018. – №7. – 196-200-бб.

12. Джакыпов, К.К. Муратаалы Күрөнкеев жана анын чыгармачылыгы жаш муундарга эстетикалык тарбия берүү шартында [Текст] / К.К. Джакыпов // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2018. – №7. – 205-208-бб.

Джакыпов Кубатбек Куланчиевичтин “Болочок музыка мугалимдерине комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн педагогикалык шарттары” деген темадагы 13.00.01. – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: эстетикалык тарбия берүү, комуз күүлөрү, студенттер, билим берүү, көркөм каражаттар, педагогикалык шарттар, модель, комуз таануу, эксперимент.

Изилдөөнүн объекти: болочок музыка мугалимдерин даярдоодогу окуу процесси.

Изилдөөнүн предмети: Болочок музыка мугалимдерине комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн педагогикалык шарттары.

Изилдөөнүн максаты: болочок музыка мугалимдерине комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн педагогикалык шарттарын иштеп чыгуу жана алардын эффективдүүлүгүн эксперименталдык иштерде текшерүү.

Изилдөөнүн методдору: илимий булактарды анализдөө, педагогикалык тажрыйбаны үйрөнүү, моделдештирүү; байкоо жүргүзүү, анкеталоо, эксперимент, математикалык статистикалык методдор.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы: илимий-педагогикалык адабияттарды анализдөө аркылуу болочок музыка мугалимдерин эстетикалык тарбиялоонун илимий-теориялык негиздери аныкталып анын теориялык модели түзүлдү; музыкалык адистиктеги тарбия берүүдө комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн абалы, деңгээли, принциптери жана изилдөө усулдары ачыкталды; болочок музыка мугалимдерине комуз күүлөрү аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн мазмуну, педагогикалык шарттары аныкталып, алардын эффективдүүлүгү эксперименталдык иштерде текшерилди.

Изилдөөнүн натыйжаларынын практикалык маанилүүлүгү: студенттер үчүн педагогикалык жана гуманитардык багыттагы жогорку окуу жайларынын музыкалык адистиктери үчүн негизги музыкалык аспап катары комуз үйрөтүү программасы (бакалавр), кошумча музыкалык аспап катары комуз үйрөтүү программасы (бакалавр), “Кыргыз обондору комуздун коштоосунда” окуу куралы, “Комуз күүлөрүн үйрөнөбүз” окуу-усулдук (окуу куралы) жана “Комуз таануу” курсунун программасынын, лекцияларынын электрондук варианты иштелип чыккандыгында турат.

РЕЗЮМЕ

диссертации Джакыпова Кубатбека Куланчиевича на тему: «Педагогические условия эстетического воспитания будущих учителей музыки посредством кюи комуза» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, истории педагогики и образования

Ключевые слова: эстетическое воспитание, кюи комуза, студенты, обучение, художественные средства, педагогические условия, модель, комузоведение, эксперимент.

Объект исследования: учебный процесс при подготовке будущих учителей музыки.

Предмет исследования: педагогические условия эстетического воспитания будущих учителей музыки посредством кюи комуза.

Цель исследования: разработать педагогические условия эстетического воспитания будущих учителей музыки посредством кюи комуза и апробировать их эффективность экспериментальными работами.

Методы исследования: анализ научных источников, освоение педагогических опытов, моделирование, проведение наблюдений, анкетирования, опроса, эксперимент, математико-статистические методы.

Научная новизна работы и теоретическая значимость: построена теоретическая модель и определены научно-методологические основы эстетического воспитания будущих учителей музыки посредством анализа научно-педагогической литературы; выяснены научные методы и принципы, степень и положение эстетического воспитания будущих учителей музыки посредством кюи комуза; определены содержание и педагогические условия эстетического воспитания будущих учителей музыки посредством кюи комуза и их эффективность проверена опытно-экспериментальной деятельностью.

Практическая значимость исследования: состоит в разработке программ по обучению комузу, как основного музыкального инструмента музыкальных специальностей ВУЗов педагогических и гуманитарных направлений (бакалавр), программы по обучению комузу как дополнительного музыкального инструмента (бакалавр), учебно-методического пособия “Кыргызские мелодии под аккомпанемент комуза”, электронные версии учебной пособия “Учимся игре на комузе” и программы курса “Комузоведение”.

RESUME

Kubatbek Djakypov's dissertation to the theme "Pedagogical conditions of aesthetic education for the future music teachers by means of komuz's melody" the dissertation 13.00.01 – for the academic degree of the candidate of pedagogical sciences in general pedagogy, the history of pedagogy and education.

Key words: aesthetic education, komuz's melody, students, training, music, art, etc.

Object of the research: the educational process in the preparation of future music teachers.

The subject of the research: the process of improving the impact of the aesthetic education of future music teachers through komuz's melody.

The purpose of the research: is to develop pedagogical conditions for the aesthetic education of future music teachers through komuz's melody.

The methods of research: research and analysis of philosophical, psycho-pedagogical literature; observing pedagogical processes; conducting interviews with students and teachers; pedagogical experiment; generalization of the results obtained.

Scientific novelty of the research and theoretical significance: the theoretical bases of aesthetic education of future music teachers are systematized; the pedagogical conditions for the aesthetic education of future music teachers are determined through komuz's melody; a model for the aesthetic education of future music teachers is drawn up through the komuz's melody; Through experiment, the effectiveness of the aesthetic education of future music teachers was tested through komuz's melody.

Practical significance of the research: consists in the development of programs and electronic versions of lectures on teaching the komuz as the main musical instrument of musical specialities of the universities of pedagogical and humanitarian directions (bachelor), programs for teaching the komuz as an additional musical instrument (bachelor), the program of the textbook "Kyrgyz melodies to the accompaniment of the komuz", The educational methodical manual (textbook) "Learning the komuz" and the program of the course "Komuzauthority".

Басууга 25.04.2019-ж. кол коюлду.
Форматы 60x84 ^{1/16}.Офсет кагазы
Көлөмү 1.75 б.т., Нускасы 100 экз.

КББАнын «Билим» басма борбору
Бишкек ш., Эркиндик бул. 25

